

Adelaida-Maria-Evelina ȚIPLUICĂ

Adelaida-Maria-Evelina ȚIPLUICĂ

**EVIDENȚIALITATEA ÎN LIMBA ROMÂNĂ
– ÎNCERCARE DE DEFINIRE ȘI CATEGORIZARE.
TIPURI DE OPERATORI**

**Editura UNIVERSITARIA
Craiova, 2025**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr.habil. / C.S.I Cecilia-Mihaela Popescu

Prof.univ.dr. Cristiana-Nicola Teodorescu

Copyright © 2025 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ȚIPLUICĂ, EVELINA

Evidențialitatea în limba română - încercare de definire și categorizare

: tipuri de operatori / Adelaida-Maria-Evelina Țipluică ; pref. de: prof.

univ. dr. Cecilia-Mihaela Popescu. - Craiova : Universitaria, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-2205-0

I. Popescu, Cecilia-Mihaela (pref.)

811.135.1

© 2025 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Mulțumiri

Acum, când acest drum, pe alocuri sinuos, a ajuns la final, doresc să mulțumesc în mod special coordonatorului meu științific, doamnei prof. univ. dr. Cecilia-Mihaela Popescu pentru constanta sa preocupare, dar și pentru suportul științific oferit în cadrul realizării acestei lucrări. În egală măsură, doamna profesoară a reușit să se impună ca un model profesional și uman, fiind o reală sursă de inspirație pentru mine de-a lungul acestui parcurs.

De asemenea, îi mulțumesc doamnei profesor și pentru libertatea pe care mi-a oferit-o în abordarea și exploatarea personală a acestui subiect, acordându-mi totodată ocazia de a afla ce înseamnă cercetarea și de a mă provoca astfel pentru a-mi depăși limitele.

Acum și aici, atenția mea este orientată cu recunoștință și către începuturi, către doamna (mea) profesoară de limba și literatura română, cea care mi-a deschis calea către *Lumina* limbii române încă din clasele gimnaziale, doamna Georgeta Popescu – a cărei prezență caldă a motivat constant parcursul meu până în momentul actual.

Nu în ultimul rând, în mod special îmi exprim gratitudinea față de părinții mei – ca *început al tuturor începuturilor*, dar și față de soțul meu. În parcurgerea acestui demers științific am avut parte de atenție și sprijin necondiționat din partea lor, oferindu-mi permanent susținere pentru a mă putea dedica fără rezerve acestui înscris.

PREFAȚĂ

Cartea dnei Evelina-Maria Adelaida Țipluică (Trancă) intitulată *Evidențialitatea în limba română – încercare de definire și categorizare. Tipuri de operatori* mizează pe ipoteza conform căreia *evidențialitatea* este o categorie semantică universală, ce dispune, în limbă, de mărci mai mult sau mai puțin gramaticalizate, iar, în vorbire, de cadre discursiv-textuale specifice, ce conotează un anumit comportament cognitiv și atitudinal al subiectului vorbitor, un mod specific al acestuia de a se raporta la realitatea extralingvistică și, implicit, la sursele de cunoaștere ale acesteia, modelat în timp de factori socio-culturali și istorici diverși. În acest cadru dihotomic pendulează și perspectiva oferită de această lucrare, care se remarcă prin trei demersuri fundamentale, și anume:

(i) demersul de sinteză a literaturii de specialitate românești (v. Zafiu 2002; Ganea și Gâță 2008; GALR, 2008, II; Gâță 2008; Scripcnic 2012; Irimia 2009; Popescu 2013) și, mai ales, străine (Chafe și Nichols 1986, Willet 1988; DeLancey 2001; Faller 2002; Aikhenvald 2003, 2004, Lazard 2001; Plungian 2001; Squartini 2001, 2004, 2005, 2008, 2012; de Haan 2005; Bjorn Wiemer 2008; Guentchéva 1996, 2004 etc.) în ceea ce privește definirea și categorizarea fenomenului *evidențialității*;

(ii) demersul de analiză detaliată a principalelor mărci de expresie a acestei categorii în limba română actuală și

(iii) demersul de analiză pragmadiscursivă a evidențialelor într-un corpus de limbă literară special, cel al discursului narativ cărtărescian.

Este vorba, în fapt, despre un studiu monografic cu caracter integrativ, care își propune, în primul rând, cum bine subliniază autoarea în partea introductivă a lucrării, „atingerea unui obiectiv pe cât se poate de general, pe atât de greu de realizat, și anume, o definiție unitară (pe cât posibil) a fenomenului *evidențialității*, un lucru greu de înfăptuit, având în vedere multitudinea perspectivelor și a aspectelor problematice distinse în literatura de specialitate românească și, mai ales, străină (anglo-americană, francofonă, italiană și hispanică)” (citată din Introducere, p. 21). În acord cu aceste obiective, autoarea apelează, sub aspect metodologic, pe de o parte, la

perspectiva teoretico-descriptivă și comparativ-tipologică (aplicate, în special, în primele trei capitole), respectiv, la analiza pragmadiscursivă, pentru interpretarea valorilor contextuale ale mărcilor evidențiale în corpusul reprezentat de romanele lui Mircea Cărtărescu (care se regăsește în partea finală a cărții).

Punctul de pornire al demersului de față a fost influențat de lectura a două materiale fundamentale, unul din lingvistica românească, altul din lingvistica străină, ce surprind categoria *evidențialității* în manieră complementară. Astfel, este vorba, pe de o parte, de cercetarea amplă a Alexandrei Aikhenvald (2003) și, pe de altă parte, despre articolul-sinteză al Rodicăi Zafiu, „Evidențialitatea în limba română actuală”, publicat în 2002. Dacă Alexandra Aikhenvald (2003) dezvoltă analiza *evidențialității* în limbile care conțin operatori gramaticalizați și o consideră inițial o categorie funcțională gramaticală, Rodica Zafiu (2002), racordând fenomenul la formulele lexico-gramaticale cu valoare evidențială ale limbii române, o definește ca pe o categorie semantică.

Primul capitol al lucrării de față, intitulat *Evidențialitatea – încercare de definire și categorizare*, reprezintă, așa cum sugerează și titlul și în acord cu canoanele unui demers științific bine fundamentat, o descriere teoretică a acestei categorii gramaticale și/sau semantice universale în raport cu principalele puncte de vedere existente în literatura de specialitate cu referire la definirea *evidențialității*, la diferitele modele de categorizare a acesteia și la natura mărcilor evidențiale. Este un demers teoretic remarcabil prin bogăția informațiilor oferite, care, desigur, a necesitat o mare putere de sinteză, de analiză, dar și de echivalare terminologică. Autoarea a reușit, însă, să învingă toate aceste obstacole și să propună o descriere clară, coerentă, bine structurată și argumentată, a teoriilor și modelelor de analiză a domeniului *evidențialității* din diferite perspective teoretice, întâlnite în literatura de specialitate anglo-americană, francofonă, spaniolă, italiană și românească.

Capitolul al II-lea, intitulat *Sursele cunoașterii în romanele lui Mircea Cărtărescu*, are rol metainterpretativ, mai cu seamă pentru demersul aplicativ, analitic, dezvoltat în partea a doua a lucrării de față (în capitolul al IV-lea). Cu alte cuvinte, acest capitol continuă demersul teoretic, introducând și descriind o altă serie de concepte (surse de cunoaștere, text,

discurs, gen discursiv, context etc.), cu scopul de a contura o altă ipostază funcțională a domeniului *evidențialității* și, deci, a reprezentării mecanismelor cognitive care ilustrează sursa cunoașterii informațiilor transmise de către locutor în enunțul său, de această dată nu la nivelul sistemului limbii, ci la nivelul discursului, ipoteza avansată de autoare în acest sens fiind aceea că modalitățile de actualizare a *evidențialității* sunt puternic dependente „de elemente textuale și paratextuale de tipul următor: natura genului discursiv, modul de structurare a fiecărui tip de discurs și tipul de operator evidențial utilizat” (citată din Introducere, p. 28).

Capitolul al III-lea, cu titlul *Evidențialitatea în limba română actuală. Tipuri de operatori* este unul vast, în care autoarea analizează, așa cum arată și titlul, ansamblul de mărci cu semnificație evidențială de care dispune limba română actuală, acestea fiind organizate și descrise în funcție de modelul ierarhic binar de categorizare a surselor de cunoaștere și a modului în care locutorul are acces la aceste surse (sunt descrise aici – în conformitate cu tipologia propusă de propusă de Thomas Willet (1988) – mărcile evidențialității directe (perceptive) și mărcile *evidențialității* indirecte (inferențiale și citaționale)).

Capitolul al IV-lea, denumit *De la limbă la discurs: strategii evidențiale în discursul narativ cărtărescian*, propune o nouă grilă de studiere a fenomenului *evidențialității*, surprins, de această dată, la nivelul vehiculării sale în discurs. Această nouă perspectivă pragmadiscursivă are la bază o serie de modele de interpretarea a funcțiilor pragmatice, contextuale ale *evidențialității*, ca cel propus recent de Xu (2022) sau Popescu (2024), care, prin corelarea gradului de implicare a vorbitorului față de sursele care stau la baza propriului enunț asertat, cu modul în care este accesată sursa de cunoaștere, determină trei astfel de surse (personale, partajate, alte surse), care „reflectă atitudinile diferite ale locutorului atât față de sursa care stă la baza informației transmise, cât și față de interlocutor” (citată din cartea de față, p. 194).

Cartea de față reprezintă, fără nicio îndoială, o cercetare de mare utilitate pentru domeniul lingvisticii aplicative, al abordărilor din zona analizei de discurs, remarcându-se printr-o analiză detaliat remarcabilă sub aspectul demonstrației progresive, bine argumetată și bogat ilustrată cu exemplificări numeroase, variate și pertinente.

Nu trebuie omis nici faptul că avem în față prima lucrare cu caracter monografic asupra *evidențialității* din lingvistica românească, care include limba română în studiile dedicate acestui topic la nivel internațional, *evidențialitatea* fiind, de altfel, un topic „la modă” în cercetările lingvistice străine (care, însă, a atras foarte puțin atenția lingviștilor români).

Craiova,
Prof. univ. dr. Cecilia-Mihaela Popescu,
Universitatea din Craiova/Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –
Alexandru Rosetti” al Academiei Române

LISTA FIGURILOR

Figura 1. *Tipuri de surse ale informației transmise de către locutor în propriul enunț*

Figura 2. *Tipuri de evidențialitate în funcție de natura sursei informaționale*

Figura 3. *Reprezentarea evidențialității în Europa și Occidentul apropiat (apud de Haan 2013:77 A, in World Atlas of Language Structures)*

Figura 4. *Reprezentarea evidențialității în America (apud de Haan 2013:77 A, in World Atlas of Language Structures)*

Figura 5. *Reprezentarea evidențialității în Australia (apud de Haan 2013:77 A, in World Atlas of Language Structures)*

Figura 6. *Reprezentarea evidențialității în Asia (apud de Haan 2013:77 A, in World Atlas of Language Structures)*

Figura 7. *Intersecția dintre evidențialitate și modalitate epistemică*

Figura 8. *Tipologizarea propusă de Th. Willet (1988) asupra evidențialității*

Figura 9. *Tipologizarea propusă de F. R. Palmer (1986) asupra evidențialității*

Figura 10. *Un model de categorizare a evidențialității directe (apud Gâță 2009: 484 – 490)*

Figura 11. *Un model de categorizare a evidențialității indirecte (apud Gâță 2009: 484 – 490)*

Figura 12. *Schematizarea surselor de cunoaștere a realității extralingvistice*

Figura 13. *Nivelurile ierarhiei de gen*

Figura 14. *Clasificarea propusă de Th. Willet (1988) asupra evidențialității indirecte*

Figura 15. *Clasificarea evidențialității indirecte*

Figura 16. *Forme de manifestare ale surselor de cunoaștere la nivel discursiv (adaptare după Xu 2022)*

Figura 17. *Model de lecturare a surselor inferențiale personale*

Figura 18. *Scara (inter)subiectivității vs sursa de cunoaștere (apud Xu 2022: 13)*

LISTA TABELELOR

Tabelul 1. *Distribuția operatorilor evidențiali în fiecare dintre romanele care formează corpusul lucrării*

Tabelul 2. *Tipuri de evidențialitate în romanele analizate*

Tabelul 3. *Verbele de percepție în limba română*

Tabelul 4. *Valori evidențiale ale verbului **a vedea***

Tabelul 5. *Valori semantice ale verbului **a percepe***

Tabelul 6. *Percepția non-vizuală*

Tabelul 7. *Câmpurile semantice ale percepției*

Tabelul 8. *Valori evidențiale ale verbului **a simți***

LISTA DE ABREVIERI

aprox.	aproximativ
cap.	capitol
engl.	engleză
fig.	figură
fr.	franceză
it.	Italiană
subcap.	subcapitol
tab.	tabel
v.	vezi

INTRODUCERE

1. PERSPECTIVE, IPOTEZE, OBIECTIVE

Lucrarea intitulată *Evidențialitatea în limba română – încercare de definire și categorizare. Tipuri de operatori* își propune, în cele patru capitole ale sale, atingerea unui obiectiv pe cât de general, pe atât de dificil de cuprins și de realizat. În fapt, așa cum reiese și din titlu, încercăm să configurăm o definiție unitară (pe cât posibil) a fenomenului *evidențialității*, un lucru greu de înfăptuit, dacă ținem seama de multitudinea perspectivelor și a aspectelor problematice distinse în literatura de specialitate românească și, mai ales, străină (anglo-americană, francofonă, italiană și hispanică).

Un alt obiectiv major al lucrării noastre îl constituie realizarea unei *monografii* a reprezentării categoriei *evidențialității* în limba română actuală, pornind de la descrierea comportamentului funcțional al mărcilor sale lingvistice, dar și de la manifestarea sa discursivă în corpusul selectat.

În acord cu aceste obiective, s-a configurat astfel demersul teoretic și analitic, ceea ce, implicit, determină și o serie de obiective specifice subiacente etapelor de mai jos:

1. Prezentarea definițiilor și a punctelor de vedere variate asupra încadrării *evidențialității* ca o *categorie semantică* sau o *categorie gramaticală*, prin raportarea la manifestarea sa în diverse limbi ale lumii;
2. Clasificarea tipurilor de *evidențialitate* pe baza dihotomiei: *evidențialitate directă* și *evidențialitate indirectă* și suprapunerea acestei categorii atât la nivel conceptual, cât și la nivelul manifestării în limbaj, cu *modalitatea epistemică*, *mediativitatea* sau *mirativitatea*;
3. Inventarierea operatorilor prin intermediul cărora *evidențialitatea* se manifestă în limbaj, a comportamentului lor funcțional și a valorilor semantice;
4. Aplicarea teoriilor menționate pe un corpus de texte considerat reprezentativ pentru limba română literară actuală;
5. Analizarea *evidențialității* din perspectiva funcțiilor pragmatice pe care mărcile sale le pot dezvolta în discurs.

Toate aceste obiective vor putea fi cuantificate calitativ prin rafinarea conceptului de *evidențialitate*, o noțiune centrală a acestui studiu, filată prin grila abordărilor semantico-referențiale, dar și prin cea a analizelor pragma-discursive ale universalilor lingvistice și ale lingvisticii tipologice.

În aceasta constă, de fapt, și noutatea lucrării adică în această viziune pe cât posibil unitară și detaliată a *evidențialității*, un topic prea puțin abordat în lingvistica românească. În plus, demersul analitic, care oferă o lectură a manifestării *evidențialității* prin lupa lingvisticii cognitive și a teoriilor pragma-discursive, poate îmbogăți literatura de specialitate (mai cu seamă, românească).

2. SCURTĂ CONTEXTUALIZARE A PROBLEMATICII *EVIDENȚIALITĂȚII*

Așa cum s-a anunțat în subcapitolul anterior, noțiunea centrală a studiului de față este *evidențialitatea* și subcategoriile derivate din aceasta. Termenul de *evidențialitate* a fost introdus în lingvistică de Roman Jakobson (1957), inițial într-o veche gramatică a sa, publicată postum și compilată din Franz Boas (1938). Cu toate acestea, au mai trecut încă cel puțin zece ani de la apariția lucrării fundamentale a lui Roman Jakobson, numită *Shifters, Verbal Categories and the Russian Verb* (1971 [1957]), până la o oarecare structurare a domeniului *evidențialității* și, implicit, până la extinderea termenului denominativ în literatura de specialitate.

Ca termen specializat, *evidențialitatea* apare pentru prima dată în volumul canonic, *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*, coordonat de Wallace L. Chafe și Johanna Nichols (1986), care, pe lângă descrierea unor sisteme evidențiale marcate în sistemul gramatical al unor limbi sau familii de limbi, conține și o serie amplă de observații cu caracter teoretic, referitoare la domeniul de cercetare și de manifestare al *evidențialității*.

În literatură (Aikhenvald 2003), se arată că *evidențialitatea* este codificată diferit, în funcție de particularitățile morfologice, sintactice și semantice ale fiecărei limbi în parte. În ciuda reprezentării sale diferite de la o limbă la alta, este unanim acceptat faptul că semnificația fundamentală a acestei categorii semantico-funcționale o constituie decodificarea sursei de cunoaștere din care locutorul își preia informația transmisă în enunțul asertat.